

Dr. Balázs Lajos

FARSANG-JELLEGŰ ALAKOSKODÁSOK CSÍKSZENTDOMOKOSON

Újváry Zoltán a dramatikus népszokásoknak szentelt munkája negyedik kötetében jegyzi meg¹ (Újváry 1988. 30), hogy a lakodalom kedvelt játéakai közé tartoznak az ítélkező és álkivégző, illetőleg a kakast vagy más állatot megölő játékok. Utal arra is, hogy a kivégzéssel, megöléssel záruló ítélkező játékok az európai farsang jellegzetes szokáshagyományába tartoztak. Következtetése pedig az, hogy „a nagyszámú példa a lakodalmi és farsangi játékok összefüggéséről tanúskodik. Az ítélkező játékok a lakodalomban a farsangi szokáskörből kerültek át.” Újváry szerint ehhez a folklórjelenség-vándorláshoz, -átvételhez bizonyára hozzájárult az, hogy a lakodalmak főleg farsang idején voltak. Az átkerülésnek az okát Újváry nemcsak a két szokásesemény részleges egyidejűségében látja – és ez nem is lehet kizárólagos ok, hisz a régebbi és általában is végzett statisztikai elemzések is igazolják, hogy lakodalmak, a böjti időszakot kivéve, egész esztendőben történnek –, hanem a játék funkciójában: a szórakoztatásban, a mulatásban. A lakodalom egy hely, egy lehetőség a színjátszásra, a játékos kedv kiélésére.

A csíkszentdomokosi lakodalmi szokások régebbi és mai változatai alapján úgy tűnik, a fenti ítélet csak részben igaz, még akkor is, ha a betétjátékok elsődleges célja a látványosság, a spektakulum, a szórakoztatás.

Domokoson kizárólagosan csak a lómaszkos – a magyarság legelterjedtebb állatalakoskodása – jelentkezik, éspedig két alkalommal a szokásvonulat egészében.

Az első alkalom már a múlté: a perecrakás rekonstruált szokásáról van szó, mely amúgy is szokás volt a szokásban, külön betétjátéka a lakodalomnak, viszont rendkívül összetett szellemiségű funkcionalitással. (A dramatikus játékok vizsgálata során talán el lehetne tünődni a játékok halmozódásának jelenségén is.)

A perec, mint már leírtam máshol² (Balázs 1976. 142–147), a násznagy szimbolikus jellegű ajándéka volt, melynek elhozatalára, akárcsak a menyasszonyért, az egész násznép elvonult az esküvő után.

A perec kivételére érkezett násznépet zárt kapu fogadta. A dörömbölésre, ujjogtatásra megjelentek a ház képviselői, és ezzel mulattató párbeszéd, játék vette kezdetét, melynek „főhősei” a násznépet vezető gazda és a násznagy házat képviselő személyek, illetve a násznép voltak.

Az utóbbiak közül egy férfi lovat vezetett elő, és eladásra kínálta fel. A ló tulajdonképpen kezébe öltöztetett asszony volt, akinek a fejére cserépfazakat kötöttek, az arcát pedig elfedték. A lovat eladó férfi bal kezében a ló kantárszíját fogta, jobb kezében pedig egy rudat tartott. Addig nem engedte be a szállást kereső *fáradt utasokat*, amíg a lovat meg nem veszik a kiszabott áron. Zajosan alkudoztak, de a vásárban nem tudtak megegyezni: „*Nem adod azon alul?*” – kérdezte a kérő gazda.

„*Nem! Inkább megütöm!*” – s a rúddal fejbe ütötte a lovat, a fazék darabokra tört, a ló pedig összeesett. – „*S meg es nyújom!*” – Ekkor a zékét lehúzták, az asszony pedig talpra ugrott.

Megjegyzem, hogy a pereckiadásnak más feltételei is voltak: például a tiri hazai (álmenyasszony) játéka, mely szintén maszkos alakoskodás.

A lóvásárra második alkalommal a lakoma másnap reggelén, a *második béülés* előtt került sor, azzal a céllal, hogy a bágyadt, álmosodó násznépet újra felélénkítse, kacagtassa. Ezt a jelenetet cigányozásnak is nevezik, mivel – Újváry szavával élve – utánzó játék: a tulajdonképpeni szereplők a játékra vállalkozó lakodalmazó násznépből kerülnek ki, viszont cigányoknak maszkírozzák magukat öltözködésükkel, modorukkal, beszédjükkel. Ez a fajta játék viszont már sajátosan farsangi.

A lovat – az egyik játékváltozat szerint – a *vén cigány* vezeti be az udvarba: ő a ló gazdája. A ló hátán ül a *vén cigányné*, szivarazik, s körülötte a *purdék*.

A szöveges, párbeszédés jelenet, vásár az udvarban, a kigyúlt násznép előtt kezdődik. A fiatalabb cigányok árat ígérnek: 25 darab *százast* (vagy *kékhasút*) ígér az egyik, a másik ötvenet, csapkodják a tenyerüket egymáséba. A *purdék* kiabálnak: „*Ne add, apám, annyiért oda!*” Az öreget úgy megzavarják, hogy inkább fejbe üti a lovat, mint hogy odaadja. A cserépfazék széttörik, a ló cigánynéstől elterül, s a *purdék* ráborulva jajgatnak, siratják: „*Szegény ló, jaj, Sári, de jó ló volt!*”

A cigányok hirtelen hangot változtatnak, és kezdik mondani, hogy „*a magyarok ütték meg a drága lovat*”, majd fenyegetőznek, hogy mennek a milíciára, s hozatnak nyomozókutyát, hogy kinyomozza a „*bűnöst*”. Perlekedés, nagy kacagás, zsvajv után a cigányok békülékeny hangot ütnek meg, és kezdenek pénzt, tésztát, pálinkát kéregetni: „*Adjon, istálom, ennek a gyermeknek egy lejt, hogy keszenje meg!*”

A plébános fogadja a farsángosokat. Csíkmenaság 1985.
Fotó: Pozsony Ferenc

Farsangtemetés. Csíkszentdomokos 1984. Fotó: Pozsony Ferenc

Vonul a menet. Csíkszentdomokos 1984. Fotó: Pozsony Ferenc

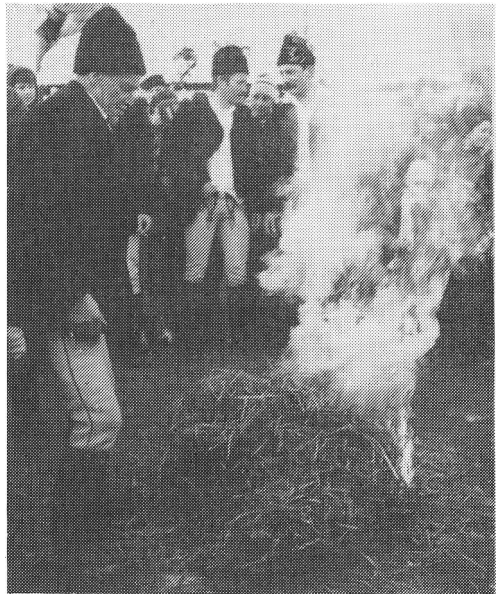
A vénlegény bábakalácsot visel fekete bundasapkáján.
Csíkszentdomokos 1984. Fotó: Pozsony Ferenc

A szalmaember siratása. Csíkszentdomokos 1984. Fotó: Pozsony Ferenc

Elégetik a szalmaembert. Csíkszentdomokos 1984. Fotó: Pozsony Ferenc

Elégetik a farsangi szalmaembert. Csíkszentdomokos 1984.
Fotó: Pozsony Ferenc

Farsangi és tánc az égő szalmaember körül. Csíkszentdomokos 1984.
Fotó: Barabás Zsolt

A zenészek csárdásra zendítenek, a ló felugrik, és a játék táncsal fejeződik be.

A két játék és játékkalkalom összevetése nyomán próbálunk a továbbiakban a jelenség nem minden vetületére kiterítő következtetést megfogalmazni.

1. A két betétjáték a hasonlóság ellenére sem azonos célzatú. Az első, a pereckivétel keretébe beépített lóvásár szereplői a násznagy szomszédságából, úgy is mondhatnám, és erre külön ki lehet térni, az illető ház védelmezőiből, vagyis nem a lakodalmazók közül kerülnek ki, és etnikumuktól, társadalmi hovatartozásuktól, foglalkozásuktól nem idegen személyeket, illetve környezetet utánoznak. Tehát nem utánozó játék, mint a hajnali cigányozás, amely nyilvánvalóan az.

2. A pereckivétel lóvására, szerintünk, szerves része annak a dramaturgiai jól adagolt és fokozott akadályrendszernek, amely mind a menyasszony kivételét, mind annak jelképét, a pereckivételt előzi meg. Persze más játékkörnyezetben és más szereplőkkel. Itt fadöntési alkura (erről most nem szólhatunk), lóvásár alkura kerül sor, álperccel bemutatásával is találkozunk. A párhuzam jobb érzékeltetése kedvéért említjük, hogy a menyasszony kivételénél magas fényőről cserépfazakat kellett lelőni, leütni, a két násznép gazdái úgy alkudoznak a menyasszony kiadásán, mint bármilyen vásáron, próbálják egymást félrevezetni, olykor becsapni (pl. a valódi deusz-pálinka – áldomásital helyett teát hoznak ki), az igazi menyasszony helyett pedig álmenyasszonyt vezetnek ki előbb. Tehát egy olyanszerű – legalábbis szándékában – próbatételesorozatnak vagyunk a szemtanúi mind a két szintéren, ami a mesebeli hősré vár, ha az el akarja nyerni a „királylány kezét, fele vagy egész vagyont”. Az már a mese realizmusának a kérdése, hogy hozomány nélkül nem vittek férjhez leányt.

3. Főleg a menyasszony kivétele, de a perccel kivétele alkalmával is a rituális szövegek, cselekedetek – pl. áldomásital és kalács mint rituális étel és ital elfogyasztása – az új pár szerencséjének, boldogságának, termékenységének megalapozását szolgálják. Szerintünk ebbe a sorba szervesen beleillik a fával való foglalatoskodás, a lómaszkos játék, melyek Dömötör Tekla, Újváry Zoltán és mások szerint is a termékenység jelképei, így a pereckivételkor eljátszott lóalakoskodás, szerintünk, funkcionális és nem szórakoztató szerepet töltött be. Még azt az apróságot is idejegyzem, hogy itt a fejbe ütött lovat nem siratják el, mint a cigányutánozó lóvásárkor teszik, hanem talpra ugrik, mint a ciklikusan megismétlődő élet. Így tehát a pereckivétel lovas játékában a termé-

kenységi mágiával való kapcsolatot érzem, mely valahol mélyen az időben termékenységre irányuló cselekedet lehetett. Ezen feltételezésemet a fa és fazék, illetve ez utóbbinak eltörése – mint nemi, szexuális vonatkozású kellékek, cselekedetek jelenléte – is megerősíti. Mondanom sem kell, hogy eme jelentések és jelképek ma már csak a játék tartalmukat veszített kellékei.

4. A fenti érv mellett szól talán még az is, hogy a pereckivétel lóalakoskodása nem egy bizonyos közönség figyelmének felkeltése céljából történik; ez a szándék épp a farsangi felvonulásról és a lakodalmi mulatság lóvásáráról, a cigányozásról mondható el.

5. Mivel ez utóbbi játék esetében a szórakoztató szándék nyilvánvaló, annál is inkább, mivel a lóvásár, a szereplők leleményessége és a médium ösztönzésének függvényében, kártyavetéssel is folytatódik, cigányné módra, mindenképpen elhihetjük, hogy a hajnali/reggeli lóalakoskodás-cigányozás a farsangi szokáskörből kerülhetett át a lakodalomba.

A többi, inkább formai elem összehasonlítására és tartalmi vonatkozásuk elemzésére helyszűke és tematikai okok miatt most nem térhetünk ki.

Befejezésül szükségesnek véljük azonban elmondani eme kis példa alapján is, hogy a népi kultúra elemeinek térben és időben való körforgása, a látszati hasonlóság ellenére is, a különböző környezetű és célzatú rendszerek összefüggésében mindig más és más jelentést nyerhet. Még azt is megjegyezzük, hogy a környezet figyelmen kívül hagyásával végzett szöveg-, rítus-, mítosz-, egyáltalán folklórkutatás végzése adott esetben egy kultúrjelenség differenciálatlanságának, egysíkúságának, árnyalatlanságának káros, tudománytalan következtetésére vezethet.

1991

Jegyzetek

1. Újváry, 1988. 30.
2. Balázs, 1976. 142–147.

Irodalom

Balázs Lajos

1976

Lakodalmi pereg. In: Népismereti Dolgozatok. Kriterion

Újváry Zoltán

1988

Játék és maszk. IV. köt. Debrecen

